

9. Závěr

Tato diplomová práce se zabývá zákazem mučení v mezinárodním právu a konkrétně se na tuto problematikou zaměřuje z pohledu systému OSN a systému RE. V úvodu si klade tři základní cíle, kterých jsem chtěla svou prací dosáhnout. Tyto cíle je nutno chápat jako vzájemně provázané, a tedy lze říci, že se jejich dosažení netýká vždy jen určité části diplomové práce, ale naopak vyplývají z jejího celkového vypracování a provázejí ji tak od samého počátku až do konce. Často se také prolínají, ovlivňují jeden druhý, a proto je nutno je chápat ve vzájemné souvislosti. Úspěšnost dosažení jednoho cíle, či naopak nedosažení, tak může ovlivnit možnost dosažení ostatních. Zejména pak první a třetí cíl spolu úzce souvisejí, neboť bez řádného zmapování této problematiky bych nebyla schopna podat její ucelený přehled v českém jazyce, a tedy ani přiblížit tuto úpravu českému posluchači.

Prvním cílem této práce bylo zmapovat problematiku mučení a vysvětlit nejdůležitější pojmy.

Základním, a společným požadavkem jak systému OSN, tak RE pro rozlišení mučení a jiného krutého, nelidského či ponižujícího zacházení nebo trestání, je existence určitého stupně závažnosti. To je prvním požadavkem při zjišťování tvrzeného porušení. Hovoří se o tzv. *minimum level of severity*. Je-li dán, dochází k porušení mezinárodněprávního zákazu. Nedosahuje-li zlé nakládání takového stupně, za porušení se považovat nebude. Máme-li tedy jednání dosahující této úrovně, nastupuje druhý požadavek, a to je určení konkrétních forem. V míře špatného a zlého nakládání jsou od sebe jakoby odstupňovány. Mučení je nejhorším, nejzávažnějším, takovým, jenž v sobě obsahuje všechny ostatní. Vyžaduje se pro něj nejenom záměrné, úmyslné jednání uskutečněné za určitým účelem, ale také způsobení silné bolesti nebo tělesného či duševního utrpení. Požadavek existence státního prvku vyplývá pouze z CAT, naopak ICCPR a ECHR bude státu za jistých okolností přičítat i jednání, které je spácháno soukromými osobami.

Nelidským nakládáním je pak takové, které záměrně vyvolává psychické nebo fyzické utrpení zvláštní intenzity. Za ponižující se považují ta, která osobu hrubě ponižují před ostatními nebo ji nutí jednat proti své vůli a svědomí. Všechna jsou

nicméně mezinárodním právem zakázána, takže jejich rozlišování má význam především z hlediska teoretického a akademického. Vysvětlením vztahu mezi jednotlivými formami zlého nakládání, jejich definováním a zařazením zákazu mučení a ostatních forem zlého nakládání mezi absolutní, kogentní obyčejové základní lidské právo, které je nezcizitelné, nezadatelné a univerzální, jsem úspěšně dosáhla prvního cíle nastíněného v úvodu.

Státům vyplývají ze základních závazků z hlediska ochrany lidských práv určité povinnosti/závazky, které se obecně dělí na pozitivní a negativní. Zatímco negativní spočívají v povinnosti nekonání, zdržení se něčeho nebo strpění určitého jednání, pozitivním náleží povinnost něco konat. Z nich pak vyplývají obecné povinnosti, kterými jsou *duty to respect* (povinnost respektovat práva), *duty to protect* (povinnost chránit práva) a *duty to ensure/to fulfil* (povinnost zajistit práva). Ve vztahu k zákazu mučení tyto povinnosti na sebe nabalují celou řadu konkrétních, obsažených ve člancích jednotlivých úmluv zabývajících se zákazem mučení a jiných forem zlého nakládání, a tak se stávají závaznými pro státy, které jsou jejich smluvní stranou. Zde sledujeme opět rozdíl mezi jednotlivými systémy. Zatímco z jednotlivých článků CAT a ICCPR [zde je nutno využít i interpretace pomocí tzv. Obecných komentářů k ICCPR (*General Comments*)] vyplývají jak obecné, tak konkrétní povinnosti států z hlediska zákazu mučení, ECHR konkrétní povinnosti neobsahuje, a proto je vyvozujeme z obecných, vyplývajících z čl. 1, 3, 13 ECHR, a tak je nutno nahlédnout do judikatury a rozhodovací praxe Soudu při tvrzené souvislosti s porušením čl. 3 ECHR. Judikatura Soudu nám je v těchto případech významným pomocným nástrojem při definování konkrétních povinností.

Se zákazem mučení a jiného krutého, nelidského či ponižujícího zacházení nebo trestání souvisí některé další konkrétní otázky. Jedná se většinou o extrémní situace, ve kterých dochází k nabalování porušení práv, a z toho důvodu by na ně měla být zaměřena mezinárodní pozornost. Země, které stále připouštějí trest smrti, a neratifikovaly Protokol č. 13 k ECHR, jej mohou vykonat. Avšak i takovýto výkon musí být „lidský“, a jeho metoda musí znamenat to nejmenší možné fyzické nebo duševní strádání. Z toho důvodu se zakazuje provedení trestu smrti např. ukamenováním, upálením, udušení plynem apod. Porušení tohoto zákazu má za následek porušení zákazu mučení a jiných forem zlého nakládání. S trestem smrti pak také souvisí i *death*

row phenomenon (tzv. syndrom cely smrti), stejně tak jako zákaz uložení trestu smrti na základě nesprávného soudního postupu či vůči nezletilým nebo těhotným ženám. V případě porušení těchto zásad je stát volán k odpovědnosti.

Další problematikou je souvislost zákazu mučení s vydáváním, vyhošťováním osob nebo principem *non-refoulement*. Zatímco vydávání osob do druhého státu je založeno na existenci určité extradiční nebo jiné vydávací smlouvy mezi konkrétními státy, vyhoštění naproti tomu následuje na základě výkonu rozhodnutí přijatého v souladu se zákonem státu o vyhoštění osoby z jeho území nebo o ukončení pobytu. Princip *non-refoulement* vylučuje násilné navracení osob do zemí, kde by byly vystaveny pronásledování z nejrůznějších důvodů. Právní věda a jednotlivé lidskoprávní orgány dávají principu *non-refoulement* ve vztahu k zákazu mučení absolutní charakter, podle kterého je zákaz násilného navracení osob vtělen do samotného zákazu mučení a jiné formy zlého nakládání. Ve vztahu k zákazu mučení a jiného krutého, nelidského či ponižujícího zacházení nebo trestání je však při posuzování, zda deportovat osobu, nebo ne, pro všechny tři tyto instituty společný požadavek na existenci skutečné, reálné hrozby, které osoba v druhém státě čelí nebo by reálně čelit mohla v případě, že bude vydána. Postačí většinou i pouhé podstatné důvody domnívat se, že takové nakládání by mohlo hrozit. I tyto praktiky tak musejí respektovat základní požadavky a zásady a být vykonávány tak, aby nedošlo k porušení zákazu mučení a jiných forem zlého nakládání.

Třetím bodem je vztah mučení k nucenému zmizení. *Enforced disappearance* je fenomén stejně tak nebezpečný jako mučení samo. V těchto případech je osoba zbavena svobody, vězněna, internována nebo zadržena, aniž by se uznal fakt zadržení. Je zatajován její osud a místo pobytu a to vše je vykonáváno orgány státu či osobami jednajícími s jeho vědomím či s jeho povolením. Pro nucené zmizení je typické, že dochází k porušení hned několika práv, a to především zákazu mučení a jiné formy zlého nakládání, práva na život, stejně tak jako práva na svobodu a osobní bezpečnost. Druhou typickou vlastností je existence více obětí. Za oběť se u nuceného zmizení nepovažuje pouze osoba, která „nuceně zmizela“, ale často také rodinní příslušníci a osoby blízké, kterým zmizení jejich blízké osoby je způsobilé přivolat takovou újmu, jež dosahuje neskutečných psychických muk rovnajících se až stupni mučení.

Existují i jiné možné způsoby porušení zákazu mučení nebo jiného krutého, nelidského nebo ponižujícího zacházení nebo trestání. Mezi nimi zmiňují nebezpečí

hrozící při zacházení s osobami ve věznicích, vazbách, či jakýchkoli jiných formách zadržení, problematiku samovazby, kterou dále rozdělují na samotnou samovazbu neboli *solitary confinement* a na zadržování v izolaci, čili *detention incommunicado*. Dále zde poukazují na nebezpečí praktik v souvislosti s převozem vězňů, nuceným podáváním stravy, diskriminací na základě rasy, neoprávněným prováděním lékařských nebo vědeckých pokusů a gender problematikou. Je nutno zmínit, že mnou vybrané další praktiky, při kterých může dojít k porušení zákazu mučení a jiných forem zlého nakládání, nejsou v žádném případě taxativní. Za účel mají pouze nastínit, v jakých všech možných oblastech se s porušením tohoto práva můžeme setkat.

Na první cíl navazuje druhý cíl mé práce, jímž je z hlediska zákazu mučení srovnat systém OSN a RE. V průběhu celé práce jsem se díky rozebírání nejdůležitějších témat doplněných o případy z rozhodovací praxe orgánů ochrany pokusila nalézt mezi těmito systémy podobnosti, zdůraznit a poukázat na rozdíly, a tedy pomocí komparace uvést někdy odlišný, někdy shodný postoj k této problematice, které tyto systémy zaujímají.

Znalost rozdílného pojetí v chápání ochrany tohoto práva je důležitá zejména z hlediska výběru vhodného orgánu ochrany v případě porušení práva. Může se totiž stát, že případná stížnost bude u jednoho orgánu úspěšná bez dalšího, zatímco u druhého by ani neprošla zkoumáním přípustnosti. Proto se klade velký důraz na sledování dřívějších rozhodnutí, judikatury či praktik jednotlivých orgánů ještě předtím, než osoba stížnost podá. Typickým příkladem může být tvrzené porušení zákazu mučení a jiného krutého, nelidského či ponižujícího zacházení v souvislosti se syndromem cely smrti, který nastupuje u vězňů, kterým je uložen trest smrti. Zatímco Soud v takovémto případě při tvrzeném dlouhotrvajícím pobytu v cele smrti rozhodne bez dalšího o porušení čl. 3 ECHR z důvodu nelidského a ponižujícího zacházení, Výbor pro lidská práva samotný syndrom cely smrti za takovéto porušení nepovažuje a vyžaduje, aby k němu přistoupily ještě další přitěžující okolnosti, aby konstatoval porušení čl. 7 ICCPR.

Není to však jenom tento příklad. Orgány rozhodují různě a má práce se snaží na tyto rozdíly poukázat. HRC a Soud se rozcházejí dále například v chápání a použití institutu diplomatických záruk jako spolehlivých garancí nepodrobování osob mučení či

jiným formám zlého nakládání ze strany druhého státu. Zatímco Soud tyto absolutně odmítá, zdá se, že HRC za jistých okolností jejich použití nezavrhne. Soud je také striktnější než HRC při posuzování porušení zákazu mučení a jiných forem zlého nakládání z hlediska problematiky zacházení s vězni v různých formách zadržení, ať už se dané zacházení týče stavu daného zařízení, nakládání s vězni, samovazby nebo tzv. zadržování v izolaci. Musíme však přiznat, že Výboru pro lidská práva shledat porušení umožňuje i větší rozsah ochrany před takovýmto nakládáním a to jak díky čl. 7 ICCPR, tak také právě i čl. 10 odst. 1 Paktu stanovujícího požadavek na lidské a důstojné zacházení s osobami zbavenými osobní svobody. HRC tedy tam, kde Soud tuto problematiku musí podřadit pod čl. 3 ECHR, může rozhodnout o porušení obou těchto článků najednou (čl. 7 ICCPR i čl. 10 odst. 1 ICCPR), nebo pouze jednoho z nich.

Z hlediska praktického použití úmluv považuji za klíčové umět se orientovat v rozhodovací praxi jednotlivých orgánů, zjistit si jejich metody a názory při rozhodování týkající se konkrétního tvrzeného porušení, a to ještě předtím, než osoba podá individuální stížnost. Právě tohle by totiž mělo být rozhodujícím kritériem pro výběr orgánu ochrany. Samozřejmě je, že země patřící do RE mají značnou výhodu oproti ostatním zemím. Ne náhodou řadíme systém RE z hlediska ochrany lidských práv mezi nejefektivnější mezinárodněprávní mechanismus. Hlavním důvodem je existence Evropského soudu pro lidská práva, ke kterému se se svou stížností mohou jednotlivci obrátit a rozsudek v takovéto věci bude právně závazný. Stát má povinnost takovýto rozsudek vykonat a informovat Soud o jeho provedení. Rozhodnutí HRC naopak nepoživají právní závaznost, a nejsou tedy vynutitelná. Přesto si Výbor zachovává značnou autoritu a jeho tzv. názory (*communications*) jsou státy dodržovány.

Vysvětlením obecných i konkrétních otázek v souvislosti se zákazem mučení a jiných forem zlého nakládání se mi, doufám, podařilo naplnit i poslední cíl, kterým byl pokus o přiblížení tématu diplomové práce českému posluchači tak, aby si mohl představit, s jak závažným, aktuálním a reálným problémem se dnešní svět potýká. Pomocí pestré judikatury rozhodujících orgánů jsem nastínila postoj těchto orgánů k dnešní společnosti stále více kladené otázce po možnosti „ospravedlnitelnosti“ alespoň určité míry mučení. Tyto orgány i přes stále se zvyšující ohlasy na požadavek legalizace alespoň určité míry mučení (zejména v souvislosti s mezinárodním

terorismem) zachovávají stále stejný postoj v chápání mučení jakožto absolutního práva, jehož porušení nemůže být ničím a nikým ospravedlněno a poukazují na celosvětovou nebezpečnost mučení, které podryvá základní hodnoty demokratické společnosti.

Nebezpečí, které tu zejména hrozí, je v případě použití mučení, ať již do určité míry k „ospravedlnitelnému“ účelu, riziko možnosti založení pravidla při podobném pozdějším rozhodování, a tak možnost spuštění laviny dalších „podobných“ případů, až by se de facto praktikování mučení mohlo vplížit do jednotlivých právních řádů a stát se ustálenou vyšetřovací praxí. Kontra argumentem by mohl být naopak požadavek k zajištění ochrany a bezpečnosti lidské společnosti. Staví nás to před otázkou, zda např. v případě odhalení plánovaného teroristického útoku by mučení jednoho jedince za účelem získání informace a zachránění daleko většího počtu ostatních osob přece jenom nebylo ospravedlnitelné, neboť škoda, jež bude způsobena jednomu, se v žádném případě nebude rovnat takové škodě a utrpení, která by mohla být způsobena ostatním. Musíme mít však na paměti, že informace získané prostřednictvím mučení nemusí být spolehlivé, neboť jsou získány pod silným psychickým a fyzickým nátlakem na jedince a ten je schopen takto přiznat i věc, která buď vůbec neexistuje, nebo je ve skutečnosti poněkud modifikovaná. Také je nutno neopomenout fakt, že si nikdy nejsme jisti, jakými informacemi osoba podrobená mučení skutečně disponuje, jsou-li věrohodné, podložené reálnou hrozbou nebo nikoliv. A do jaké určitosti víme, že daná osoba je skutečně nositelem podstatných informací a nejenom nevinná oběť? Tyto úvahy již však jdou za hranice této diplomové práce zabývající se platným právem, neboť se přenášejí do roviny *de lege ferenda*, týkající se spíše filozofických otázek a náhledů, bez kterých bychom nebyli schopni podat dobře uváženou odpověď. Mučení tak zůstane vždy závažným problémem lidské společnosti.

Na podporu tohoto názoru bych chtěla zmínit citaci, která ve stručnosti shrnuje výše uvedené a zároveň poukazuje, na jak úzké hraně z hlediska úvah o legalizaci mučení balancujeme.

„...Once you except that a little bit of force is justified in one circumstance, you move on to the acceptance that even more force may be justified in another one...“

*Philippe Sands,
international lawyer and a professor
of law at University College London*